

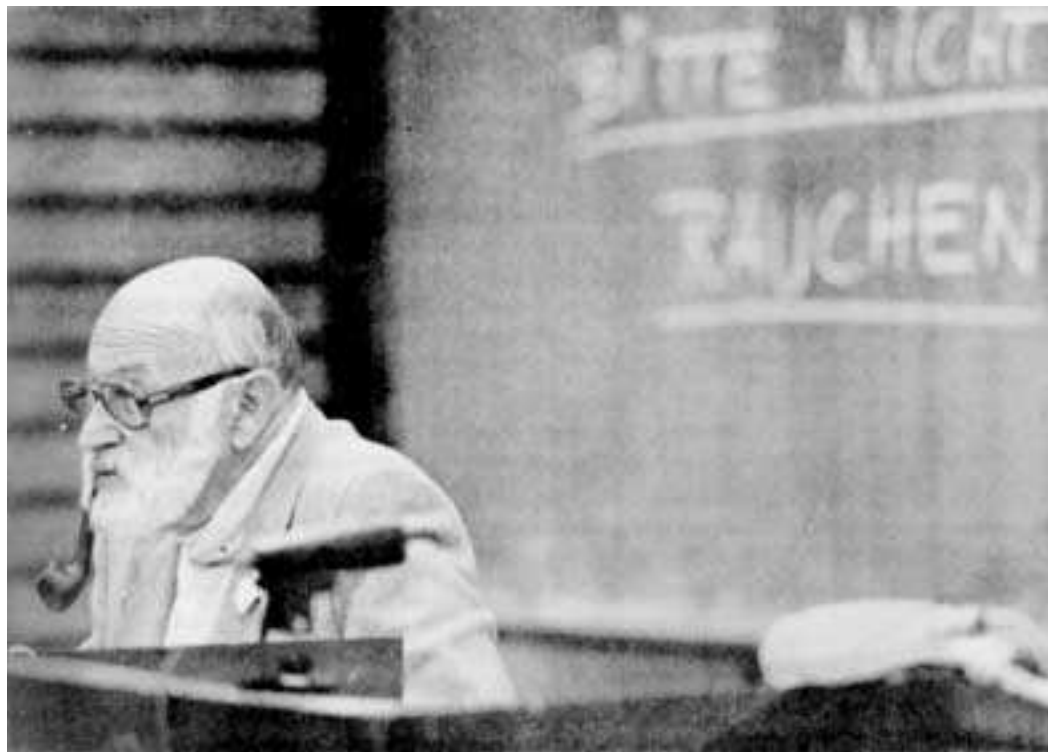


foto Udo Thomas

Digitalni videz

■ Vilém Flusser

Pred našimi nejevernimi očmi se začenjajo iz računalnikov pojavljati alternativni svetovi: črte, sestavljene iz točkastih elementov, površine, kmalu pa tudi telesa v gibanju. Ti svetovi so obarvani in lahko zvenijo, verjetno pa jih bomo lahko v bližnji prihodnosti tudi otipavali, ovohavali in okušali. A to še ni vse, kajti ta, tehnično skorajda uresničljiva telesa v gibanju iz računalniških simulacij lahko tudi opremimo z umetno inteligenco vrste *Turing's man* tako, da lahko z njimi vzpostavimo dialoški odnos. Toda zakaj smo pravzaprav nezaupljivi do teh sintetičnih slik, tonov in hologramov? Zakaj jih zmerjamo z besedo "privid"? Zakaj za nas niso realni? Nek prenagljen odgovor bi se glasil: ker alternativni svetovi niso prav nič drugega kot računalniško simulirani točkasti elementi, ker so le meglene slike, ki izginjajo v nič. Ta odgovor je prenagljen zato, ker tej resničnosti manjka gostota izrisa in ker se lahko zanesemo na tehniko, da bo v bodoče sposobna točkaste elemente izrisati s prav tako gostoto, kot so izrisane stvari v nam danem svetu. Tudi miza, na kateri to pišem, ne predstavlja nič drugega kot neko skupino

točk. Ko bomo lahko nekega dne v hologramu to mizo prav tako na gosto razstavili na elemente, tedaj naša čutila ne bodo več sposobna razlikovati ene in druge. Problem se torej zastavlja takole: ali so alternativni svetovi prav tako realni, kot so obstoječi, ali pa so obstoječi prav tako prikazni, kot so alternativni. Na vprašanje o našem nezaupanju do alternativnih svetov pa lahko odgovorimo tudi povsem drugače. Odgovor bo temeljil na tem, da obstojajo svetovi, ki smo si jih sami zamislili in ki niso, kot svet, ki nas obdaja, nekaj danega. Alternativni svetovi ne oblikujejo nikakršne danosti (podatkov), ampak nekaj, kar je ustvarjeno umetno (dejstva). Do teh svetov smo nezaupljivi, ker smo tudi sicer nezaupljivi do vsega umetnega in do vse umetnosti. "Umetnost" je lepa, toda laž(na) in nenazadnje nam prav to sporoča pojem "videz". Vendar pa nas tudi ta odgovor vodi k nekemu nadaljnjemu vprašanju: zakaj nas pravzaprav videz vara? Ali obstoja karkoli, kar ne vara? Prav to je odločilno vprašanje, tisto spoznavnoteoretsko vprašanje, pred katerega nas postavljajo alternativni svetovi. Kajti, če govorimo o "digitalnem videzu", potem moramo slediti prav temu in nobenemu drugemu.

Seveda pa to ni nikakršno resno vprašanje, kajti vznemirja nas, odkar so naše oči postale nejeverne, torej vsaj od predsokratikov dalje, čeprav zadobi svojo pravo ostrino šele na začetku novega veka. Alternativni svetovi s svojim digitalnim videzom pa so nekakšna kulminacija tega nemira. Zato moramo pri premisleku o digitalizaciji nujno izhajati iz začetka novega veka. Kaj se je pravzaprav tedaj dogajalo? Takrat so namreč, na kratko rečeno, odkrili, da si sveta ne moremo zgolj ogledovati ali pa opisovati, temveč, da ga moramo izračunati, če ga hočemo obvladati ter razumeti. Svet je sicer resda nepredstavljen in neopisljiv, zato pa je izračunljiv. Rezultat tega odkritja se izkaže za sodobnega šele ob alternativnih svetovih.

Stvar se je začela približno takole: revolucionarni rokodelci zgodnje renesanse škofu niso več dopustili predpisovati "pravične cene" za svoje izdelke. Želeli so si nekakšen "svobodni trg", na katerem bi se vrednost blaga ustvarjala kibernetično, prek ponudbe in povpraševanja. Ko pa je bila škofovska avtoriteta glede "vrednosti" ovržena, je bilo s tem ovrženo tudi vse, kar so do tedaj razumeli pod pojmom "teorija". Teorija je bila do tedaj tisti pogled, s katerim so lahko spoznavali nespremenljive oblike. Tako je škof v "teoriji" videl nek "idealni čevlji", ki ga je lahko primerjal z izdelkom čevljarja in tako ugotovil, koliko je izdelani čevlji vredni in koliko se približuje idealnemu. Revolucionarni rokodelci pa so v nasprotju s tem trdili, da idealnega čevlja ni, kakor ni nespremenljive oblike, ter da naj bi oni sami iznašli oblike čevlja in jih neprestano izboljševali. Oblike jim niso veljale za večne ideale, ampak za spremenljive modele in zato se novi vek imenuje "moderen". Pod "teorijo" si ne predstavljajo nekega pasivnega opazovanja idealov, ampak neko progresivno izdelavo modelov, ki jih je mogoče podvreči praksi, torej opazovanju ter poizkusu. Prav z njihovo

pomočjo sta moderna znanost in tehnika obudili industrijsko revolucijo in nenazadnje tudi digitalni videz.

¹ *Nikolaj Kuzanski (1401-1464) (op. prev.).*

Temu je sledilo, da so se teoretiki iz katedrale in samostana preselili v delavnico (na univerzo, visoko tehnično šolo, industrijski laboratorij) ter se začeli ukvarjati z modeli, s pomočjo katerih so lahko izdelovali vedno boljše čevlje ter s tem vedno bolj razumevali in obdelovali svet kot celoto. Pri tem pa se je začuda izkazalo, da takšni delovni modeli ne morejo biti niti slike niti teksti, ampak da so algoritmi. Presenetljivost trditve, da je svet, če se izrazimo v govorici renesanse, knjiga - "natura libellum" - ter da je kodificiran v številih, pa tudi sicer še vedno nismo docela presegli. Zaradi tega morajo teoretiki misliti vedno več v številih in vedno manj v črkah in slikah. Ta sprememba je sprožila globoke posledice, ki jih moramo premisliti, če hočemo obvladovati digitalizacijo.

Teoretiki so bili od nekdanj večši pisanja - *litterati* - in so se bojevali proti mišljenju v slikah, torej proti magičnemu mišljenju, ter so premišljevali ob vrstah pismenk. Razvili so določeno linearno, procesualno, logično in zgodovinsko zavest. Sredi linearne pisemske kode, t.j. abecede, pa se že od nekdanj nahajajo tujki, t.j. pismenke, ki po svoji strukturi niso linearne. V tem, ko predstavljajo črke znake za izgovorjene zvoke in torej pomenijo diskurz, predstavljajo tujki ideograme množic, t.j. števil. Števila niso diskurzivna in zato ne sodijo v vrste. Prav zato ne moremo govoriti o abecedni pisavi, ampak o alfa-numerični kodi. Zavest, ki se v njej artikulira, pa je že tako procesualna, kot tudi historična, formalna ter kalkulatívna. Posledica spoznanja nujnosti, da je treba vse bolj misliti v številih in vse manj v slikah, je umik historične zavesti pred neko formalno zavestjo.

Prelomnost izdelave formalnih delovnih modelov ni v modernosti iznajdbe, saj vsaj od tretjega tisočletja pred našim štetjem dalje poznamo glinene tablice, na katere so vpisani znaki, ki jih moramo nedvomno imeti za modele kanalizacijskih del. Ti geometri iz bronaste dobe so duhovni predhodniki t.i. računalniških umetnikov. Ti namreč ne ustvarjajo nikakršnih odslikav obstoječega, pač pa izdelujejo načrte za tisto še ne uresničeno, "projicirajo alternativne svetove". V njihovih načrtih, prav tako kot v sintetičnih računalniških slikah, prihaja do izraza neka formalna "matematična zavest". Če hočemo namreč dandanes dojeti bistvo nastajajočih alternativnih svetov, potem opazovanje prastarih glinastih plošč sploh ni slaba metoda.

Kljub omenjenemu dolgotrajnemu razvoju pa moramo ob modernem prekodiranju teoretičnega razmišljanja v črkah in številih govoriti o nekem duhovnem preobratu. Ta je jasno viden pri Descartesu, nadalje pri Kuzanskem¹ in se npr. naravnost boleče kaže pri Galileju. Prekodiranje namreč s seboj prinaša že omenjeno temeljno spoznavnoteoretsko vprašanje, ali sploh obstoja karkoli, kar ne vara? Na to nam daje Descartes približno takle odgovor: kar ne vara, je neko disciplinirano, jasno in razločno mišljenje. To pa je

jasno in razločno zato, ker je kodificirano v številih in ker je vsako posamezno število ločeno od vsakega drugega števila z nekim intervalom. Disciplinirano pa je neko tako mišljenje zato, ker mora eksaktno spoštovati pravila številčnega koda, t.j. seštevanje in odštevanje. Pravi razlog za to, da je mišljenje v črkah popustilo mišljenju v številih, pa moramo iskati v nezadostni jasnosti, razločnosti in discipliniranosti, da bi nas lahko vodilo do spoznanja. Misleča stvar - *res cogitans* - mora biti aritmetična, da bi lahko spoznala svet.

S tem pa nastane nek svojevrsten, tipično moderen paradoks. Misleča stvar je jasna in razločna, kar pomeni: polna lukenj med svojimi števili. Toda, v nasprotju s tem svet predstavlja neko razsežno stvar - *res extensa* -, v kateri se vse medsebojno sklada brez razpok. Če torej mislečo stvar položim na razsežno, da bi ju premislil - *adaequatio intellectus ad rem* -, se mi razsežna stvar izmuzne med intervali. Prav to je razlog, da je problem spoznanja v času novega veka usmerjen k zaustavljanju intervalov med števili. Descartes ga je poskušal rešiti enostavno s tem, ko je mislil, da je mogoče prav vsako točko sveta opisati s števili in zato naj bi bila metoda spoznanja geometrija. Pozneje pa je bila ta metoda izboljšana, za kar sta posebej zaslužna Newton in Leibniz. Uvedla sta nova števila, ki zapolnjujejo intervale in "integrirajo diferenciale". In dejansko je bilo s pomočjo diferencialnih enačb moč formulirati in formalizirati prav vse, kar obstoja na tem svetu. Formalno matematično mišljenje lahko torej spozna prav vse in nam nudi modele, po katerih se da prav vse tudi izdelati: tako smo postali vsevedni in vsemogočni. Prav ta duhovni prelom prihaja do izraza že pri Kuzanskem, ko pravi, da Bog pač ne more, bolje kot mi sami, vedeti, da je ena in ena dve.

Ta močno skrajšani prikaz modernega prekodiranja črk v števila ter skupaj z njegovimi nasledki in prekodiranje procesualne, zgodovinske in razsvetljenske zavesti v neko formalno, kalkulatивно in analitično zavest, seveda še zdaleč ne zadostuje, da bi lahko resnično dojeli današnje alternativne svetove, nastale iz računalnikov. Nenazadnje tudi niso vsi ljudje izvedli preskoka od linearnega v večdimenzionalno, t.j. kalkulatorično zavest. Večina še vedno misli v kategorijah napredka in razsvetljenstva: ljudje še vedno doživljajo, spoznavajo in vrednotijo svet kot neko verigo vzrokov in učinkov, ki si jo prizadevajo pretrgati, da bi se osvobodili nujnosti. Njihova zavest je torej še vedno linearna, literarna in črkovna. In le maloštevilni, ki so to zavest pustili za seboj in sveta ne dojemajo več kot neko vzročno verigo, ampak kot splet naključij, ne spoznavajo in vrednotijo ničesar več glede na napredek in razsvetljenje, temveč futurološko in sistemskoteoretično ali "strukturno" ter ustvarjajo modele, po katerih se orientira večina. Reklame, filme in politične programe npr. programirajo po strukturnih kriterijih, ne da bi se pri tem manipulirani lahko izognili odgovornosti.

Alternativni svetovi, ki so začeli nastajati iz računalnikov, so izraz neke ravni zavesti, v kateri večina ne more in zato tudi noče sodelovati.

² Lat.: *dekle, služabnice* (op. prev.).

Delitev družbe na maloštevilne programerje, ki mislijo formalno in numerično, ter mnoge programirane, ki mislijo črkovno, pa še vedno ni, pa naj se sliši še tako dramatično, resnično jedro sodobne problematike. Le-to se nahaja v zahtevi po vsevednosti in vsemogočnosti formalnega mišljenja, ki je v 20. stoletju in še posebno v njegovi drugi polovici, izvedlo prevrat. Do prevrata je prišlo tako iz praktičnih kot iz teoretičnih razlogov. Praktično se je zgodilo naslednje: diferencialne enačbe so formalizirale prav vse. Tako je v tem povsem formalnem smislu "spoznavno" vse. Toda, da bi lahko omenjene enačbe uporabili kot delovne modele, se moramo "renumerirati", t.j. se ponovno kodificirati v naravna števila. Pri kompleksnih enačbah je to dolgotrajen potek, vsi zanimivi problemi pa so kompleksni. Prekodiranje takih enačb lahko zahteva več časa, kot ga vsebuje predvideno trajanje vesolja. Zato so taki problemi do nadaljnjega nerazrešljivi. Nismo vsemogočni, čeprav smo vsevedni, in naša vednost je v primeru kompleksnih, torej zanimivih problemov, praktično nekoristna. Širjenje kulturnega pesimizma in občutenje življenja kot absurdnega moramo ponovno speljati na omenjeni prevrat, ki ga terja formalni um.

Na teoretični ravni je kalkulatивно mišljenje vedno globlje vkoreninjeno v pojavih. Pojavnost so analizirali (razkrojili), pri čemer so fenomeni vedno bolj prevzemali strukturo kalkulatoričnega mišljenja. Ne le da je za fiziko razpadla na drobce, ampak je razpadla tudi za biologijo, npr. na gene, in v nevrofiziologiji na točkam podobne dražljaje ter v lingvistiki na fenomene in v etnologiji na kulturne teme ali pa v psihologiji na aktome. Ne govori se več o izvorni "razsežni stvari", ampak o sklopih delcev, strukturiranih kot polje. Ob teh delcih, npr. kvarkih, se zastavlja vprašanje, ali gre tu res za delce sveta in ne mogoče za simbole oziroma znake kalkulatoričnega mišljenja. Mogoče pa pri numeričnem mišljenju sploh ne gre za spoznavanje sveta, ampak za neko projekcijo številčnega koda navzven, in končno za neko vračanje projiciranega. V toliko je numerično spoznanje problematično.

Položaj sodobne zavesti lahko na tej podlagi strnemo nekako takole: že od renesanse dalje je del "duhovne elite", *litterati*, začel misliti formalno-kalkulatивно namesto diskurzivno-zgodovinsko in se začel izražati v algoritmihi namesto v literarnih tekstih. Motiv za omenjeno preureditev je bilo pričakovanje, da je omenjeno mišljenje "adekvatno" za spoznavanje in obvladovanje okolja, mogoče celo za obvladovanje in spoznavanje človeka in družbe. Dejansko se moramo temu mišljenju zahvaliti za moderno znanost in tehniko. Sprva se tehnika ni zdela kaj več kot zgolj uporabna znanost, tehnične šole pa so bile podrejene "čistim" fakultetam. Tedaj pa se je odnos med znanostjo in tehniko začel spreminjati tako, da so "čiste" discipline postajale *ancillae*² tehnike. Danes sta

teorija in praksa tako prepleteni, da ju sploh ne moremo več ločevati niti teoretično niti praktično. Celo pri filozofiji, ki naj bi bila "najčistejša" disciplina, je njeno tehniziranje, t.j. matematiziranje filozofskega diskurza - in obratno - "filozofikacija" tehnike - pravi cilj našega mišljenja. Vendar se pričakovanja, ki smo jih vložili v to mišljenje, niso izpolnila, nad sabo razočarana elita formalno mislečih pa je dandanes odgovorna za spoznavne, doživljajske in vedenjske modele, po katerih se ravna družba. To so t.i. "tehnokraciji", "operaterji medijev" ali "tvorci mišljenja", ki jih lahko vsekakor bolje opišemo kot "programerje". Ker pa moramo alternativne svetove, ki sedaj nastajajo iz računalnikov, imeti za zamisli vladajoče elite, je torej nujno, da si pobliže ogledamo računalnik.

Kot smo že omenili, so se na začetku našega stoletja diferencialne enačbe v skoraj vseh primerih izkazale za praktično neuporabne. Ta položaj pa je bil nevzdržen. Razpoložljivega znanja ni bilo mogoče pretvoriti v moč. Stotine računajočih je tako npr. sedelo v ateljih inženirjev ter list za listom zapolnjevalo s števkami, ne da bi lahko rešili teoretično že rešene probleme. Začuda pa ta praktični problem "čistega uma" takrat ni prodril v splošno zavest. Da bi presegli ta neznosni položaj, so izumili računske stroje, ki so bili vedno hitrejši. Ker so bili problemi numerirani, je večina problemov, čeprav ne vsi, postala rešljiva. Toda nepredvidljiva lastnost teh hitrih računskih strojev je, brez pretiravanja, spremenila vse naše predstave o človeku ter s tem naše samorazumevanje. Za našo temo naj zadostuje, če poudarimo le dve taki lastnosti. Kot smo že omenili, izhaja velik del spoznavnoteoretskih naporov iz poskusa, da bi številčne kode sveta napravili adekvatne in da bi iznašli vedno prefinjenejše in elegantnejše matematične metode. Hitroračunski stroji so omenjeno delo naredili odvečno. Ti stroji računajo tako hitro, da jim zadostuje samo seštevanje 1 in 0 ter ukaz "digitaliziraj" ter se s tem odpovedujejo vsem matematičnim izboljšavam. Na dva prsta računajo tako hitro, da so v tem lahko boljši od največjih matematikov. To ima prav prevratne posledice, ker se je na ta način matematično mišljenje, ki smo ga do sedaj imeli za eno od najvišjih človeških sposobnosti, izkazalo za mehanizirano in s tem za človeka nevredno delo. Po drugi strani pa čaka človeka neko drugo delo: t.j. kako programirati računske stroje. Namesto, da bi računal, se je človek lotil strukturalne analize vesolja števil. S tem je matematično mišljenje spremenilo tako, da je naredilo določen korak nazaj v analizo sistemov. Sicer pa to, kar velja za matematično mišljenje, lahko trdimo tudi za celo vrsto drugih zvrsti mišljenja, npr. za odločilno.

Drugo lastnost računskih strojev, ki jo velja poudariti, pa predstavlja presenetljivo dejstvo, da ti stroji ne samo računajo, temveč lahko tudi kompjuterizirajo, t.j. v številih niso le sposobni analizirati enačb, temveč omenjena števila lahko tudi sintetizirajo v strukture. Če pomislimo, da je kalkulatивно mišljenje globoko vsidrano v fenomenih, ki so spričo tega sunka razpadli na sestavne

dele, je to šokanten izum oz. odkritje. S tem je svet prevzel strukturo vesolja števil, kar je porodilo zapletene spoznavne probleme, kajti, kot se je izkazalo pri računalnikih, kalkulatивно mišljenje sveta ni le sposobno razstaviti (analizirati) na njegove sestavne dele, ampak ga je sposobno tudi spet sestaviti (sintetizirati). Ne le, da lahko življenje, če navedem le dva, še posebno vznemirljiva primera, razstavimo na njegove sestavne dele, na gene, in ga analiziramo, temveč lahko te gene z genetsko tehnologijo spet sestavimo v nove informacije in tako ustvarimo neko "umetno živo bitje". Ali, z drugimi besedami, računalniki so sposobni sintetizirati alternativne svetove, ki jih projicirajo iz algoritmov, t.j. iz simbolov kalkulativnega mišljenja, in ki so lahko prav tako konkretni kot svet, ki nas obdaja. V teh projiciranih svetovih pa je vse, kar si lahko matematično zamislimo, tudi dejansko izvedljivo, celo tisto, kar je v našem okolju "nemogoče", kot npr. štiridimenzionalna telesa ali možički iz mandeljevega kruha. Res je sicer, da računalniki za kaj takega zaenkrat tehnično še niso usposobljeni, toda realizacije tega jim prav nič ne preprečuje.

Na tej točki ta vrtoglava razmišljanja zadenejo ob "digitalni videz" in dovolimo si zajeti sapo, da bi pregledali že prehojeno pot. Podoba, ki se nam ponuja, bi lahko opisali takole: ljudje so vsaj že od bronaste dobe dalje mislili formalno, npr. na glinaste plošče so si zarisali kanalizacijske naprave. Skozi zgodovino pa je bilo formalno mišljenje podrejeno procesualnemu in šele v začetku novega veka je stopilo v ospredje kot "analitična geometrija", t.j. kot v števila vkodirane geometrične oblike. Na ta način disciplinirano formalno mišljenje je omogočilo moderno znanost in tehniko, vendar pa je nazadnje zašlo v neko teoretično in praktično slepo ulico. Da bi premagal praktične ovire, je človek iznašel računalnik, s čimer so se teoretični problemi še radikalizirali. Na začetku novega veka je človek iskal nekaj, kar nas ne bi varalo, in je menil, da je to našel v nekem jasnem, razločnem in discipliniranem numeričnem mišljenju. A tedaj je začel gojiti sovraštvo do tega, da znanost številčne kode le projicira navzven, torej, da je nekakšna enačba domnevnih naravnih zakonov, ki naj bi zamenjali naravo samo. Še pozneje pa nastane neko globoko sovraštvo, čeprav ne do celotnega vesolja, ki se začenja z *Big bangom* in nadaljuje vse do blagovnih metod in ki z vsemi svojimi polji in relacijami oblikuje projekt, ki "eksperimentalno" zadržuje kalkulatивно mišljenje. Končno nam računalniki ne kažejo le tega, da lahko svoje vesolje projiciramo in ga zopet pridobimo, temveč da lahko zopet pridobimo poljubno število njemu podobnih. Ali na kratko: naš spoznavnoteoretski problem in s tem tudi naš eksistencialni problem je v tem, da moramo vse, vključno nas same, razumeti kot digitalni privid.

Bika alternativnih svetov moramo prav tu zgrabiti za roge. Če nas namreč res vse vara, potem je vse digitalni videz - in to ne le sintetična slika na ekranu računalnika, temveč tudi tale pisalni stroj, prsti, ki tipkajo po njem, in te s prsti izražene misli - kar pomeni, da

postane beseda na videz nepomembna. Preostane nam torej le še možnost, da je vse digitalno, torej, da moramo prav vse imeti le za neko, bolj ali manj, gosto pokrivalo točkovnih elementov, t.j. bitov. S tem pa je mogoče pojem "realno" relativirati v tem smislu, da je nekaj tembolj realno, čimbolj gosto je, in toliko bolj potencialno, čim redkeje je. Kar imenujemo realno in kot tako tudi dojemamo in doživljamo, so tista mesta, tiste krivulje ali izbokline, kjer so sestavni delci na gosto posejani in v katerih realizirajo svoje potencialnosti. To pa je digitalna slika sveta, kakršno nam predlagajo znanosti ter prikazujejo računalniki. Odslej bomo morali s tem živeti, četudi tega nočemo vzeti v zakup.

S tem pa nam ni vsiljena le neka nova ontologija, temveč tudi neka nova antropologija. Sebe - naš "Jaz" - sedaj, zaradi gostote zapisa, dojemamo kot takšen "digitalni zapis", kot neko udejanjenje možnosti. Sebe moramo razumeti kot krivulje ali izbokline, ki se na nekem polju med seboj križajo, razumeti jih moramo predvsem kot medčloveške relacije. Tudi mi smo "digitalne kompjuterizacije", sestavljene iz lebdečih točkovnih možnosti. To novo antropologijo, ki izvira že iz judovskega krščanstva in ki v ljudeh vidi zgolj prah, pa nam ni treba le spoznavnoteoretsko, npr. psihoanalitično ali nevrofiziološko, predelati, ampak tudi pretvoriti v dejanje. Ne zadostuje le, da sprevidimo, da naš "Jaz" sestavlja neko vozlišče med seboj prepletajočih se virtualnosti, da je nekakšna, v morju nezavednega plavajoča ledena gora, ali pa kompjuterizacija, ki sega preko živčnega sistema, ampak moramo skladno s tem tudi delati. Alternativni svetovi, ki se prikazujejo iz računalnikov, so presaditev videnega v dejanje.

Kaj pravzaprav počnejo tisti, ki sedijo pred računalnikom, pritiskajo na tipke in ustvarjajo črte, ploskve in telesa? Udejanjajo možnosti. Urejajo točke po točno formuliranih programih. Kar pri tem udejanjajo, je tako zunanje kot tudi notranje: udejanjajo alternativne svetove in s tem sami sebe. Iz možnosti "ustvarjajo" resničnosti, ki pa so toliko bolj učinkovite, kolikor gosteje so izrisane. S tem se udejanja nova antropologija: "mi" je vozlišče možnosti, ki se realizirajo tem bolj, kolikor globlje zgrabi možnosti, ki lebdi v njem, se pravi, jih ustvarjalno oblikuje. Računalniki so aparati, ki z eksaktnim kalkulativnim mišljenjem omogočajo udejanjanje možnosti v človeku, med ljudmi in zunaj ljudi. Ta formulacija lahko služi tudi kot ena od definicij "računalnika".

Nismo več subjekti nekega danega objektivnega sveta, pač pa projekti alternativnih svetov. Iz suženjskega subjektivnega položaja smo se povzdignili v projiciranega. Odrasli smo. Vemo, da sanjamo.

Eksistencialna sprememba subjekta v projekt pa ni posledica neke "svobodne odločitve". K temu smo prisiljeni, kot so se bili naši predniki prisiljeni postaviti na dve nogi, ker jih je nastopajoča ekološka katastrofa prisilila, da so nekako premostili prazne prostore med redkimi preostalimi drevesi. Tako moramo sedaj mi, v nasprotju z njimi, tako predmete, ki nas obdajajo, kot tudi naš lasten

jaz, poprejšnji duh, dušo, ki jo enostavno imenujemo identiteta, imeti za točkaste kompjuterizacije. Ne moremo biti več subjekti, ker ni več nobenih objektov, katerih subjekti bi lahko bili, in nobenega trdnega jedra več, ki bi bil lahko subjekt kakega objekta. Subjektna drža in s tem tudi vsako subjektivno spoznanje sta postala nevzdržna. Vse to moramo pustiti za seboj kot otroško iluzijo in si drzniti vstopiti v široko odprto polje možnosti. Pustolovščina učlovečenja je z nami stopila v novo obdobje. To se najbolj jasno kaže v tem, da ne moremo ločevati med resnico in videzom ali med znanostjo in umetnostjo. Nič nam ni "danega" razen uresničenih možnosti, ki pa jih zares "še ni". Kar imenujemo "svet" in kar so nam naša čutila, prek ne povsem preglednih načinov, kompjuterizirala kot zaznave in nato kot čustva, želje in spoznanja, kot tudi čuti sami, so zgolj postvarjeni procesi kompjutacije. Znanost kalkulira svet, kot ga je prej sestavljala. Opraviti ima z dejstvi, z deli in ne s podatki. Znanstveniki so računalniški umetniki *avant la lettre* in njihovi izsledki niso nikakršna "objektivna spoznanja", temveč modeli za obdelavo kompjutiranega. Spoznanje, da je znanost vrsta umetnosti, ni njeno ponižanje, pač pa nasprotno, s tem postane paradigma za vse druge umetnosti. Jasno je postalo, da bodo druge oblike umetnosti šele tedaj resnične, t.j. bodo tvorile resničnost, ko se bodo osvobodile svoje empirije ter dosegle v znanosti že realizirano teoretično eksaktnost. In prav to je tu tematizirani "digitalni videz": vse umetniške oblike bodo postale, prek digitalizacije, eksaktne znanstvene discipline in jih tako ne bomo mogli več razlikovati od znanosti.

Beseda "videz" ima isti koren kot beseda "lepo" in bo v prihodnosti postala odločilna. Ko bo otroška želja po "objektivnem spoznanju" opuščena, bomo spoznanje sodili po estetskih kriterijih. Toda to ni nič novega: Kopernik je boljši kot Ptolemej in Einstein boljši od Newtona, ker nam nudita elegantnejše modele. Resnično novo pa je to, da bomo morali, od sedaj dalje, imeti lepoto za edini sprejemljiv kriterij resnice. "Umetnost je boljša kot resnica". V t.i. računalniški umetnosti je že sedaj vidno naslednje: čim lepši je digitalni videz, tem realnejši in resničnejši so projicirani alternativni svetovi. Človek kot projekt, ta formalno misleči sistemski analitik in sintetik, je umetnik.

Ta pogled nas vrača na izhodiščno točko tu predlaganega premisleka. Začeli smo z nezaupanjem do današnjih nastajajočih alternativnih svetov, ker so umetni in ker smo si jih izmislili mi sami. To nezaupanje lahko sedaj postavimo v primernejši kontekst: gre za nezaupanje starega, subjektivno in linearno mislečega človeka, ki se zaveda zgodovine, do novega, ki prihaja do izraza v alternativnih svetovih, ki jih ne moremo zajeti s podedovanimi kategorijami, kot sta "objektivno" resnično ali "simulacija". V formalni, kalkulatívni, strukturalni zavesti je vkoreninjeno mnenje, da je "realno" to, kar je konkretno doživljeno (*aisthesai* = doživeti). Kolikor bomo imeli alternativne svetove za lepe, toliko bodo tudi resničnosti, znotraj

katerih živimo. "Digitalni videz" je svetloba, ki osvetljuje zevanje praznine, ki nas obdaja. Mi sami smo torej žarometi, ki si v nasprotju z ničem in v niču izmišljamo alternativne svetove.

Prevedel Gregor Adlešič

Vilém Flusser, študiral filozofijo v Pragi, nato emigriral v London in Sao Paulo, kjer je nadaljeval študij. Od 1959 je kot predavatelj filozofije znanosti in profesor filozofije komunikacij poučeval na univerzi v Sao Paulu. V Evropo se je vrnil leta 1971. Organiziral je več razstav, pisal v umetnostne in filozofske revije in napisal več knjig o vprašanjih estetike in komunikacij. Umrli v prometni nesreči leta 1991.

Vir: Vilém Flusser: "Digitaler Schein", v: Florian Rötzer (ur.): *Digitaler Schein Ästhetik der elektronischen Medien*, Suhrkamp Verlag: Frankfurt am Main, 1991, str. 147-159.